

Ivan Lajić

Institut za migracije i narodnosti

Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb

Primljeno: 30.12.1991.

SOCIODEMOGRAFSKE ZNAČAJKE JEDNOGA PROGNAČKOG KONTINGENTA - PRIMJER RATNOG IZBJEGLIŠTVA STANOVNIŠTVA DUBROVAČKOG PODRUČJA

SAŽETAK

Ovaj rat nije zaobišao ni hrvatske krajeve bogate svjetskim kulturnim vrijednostima najviših kategorija. Ljeti 1991. srpski i crnogorski agresori okomili su se na dubrovačko područje, da bi ujesen bombardirali i samu povijesnu jezgru Grada. Pred agresorom stanovnici sela dubrovačke općine velikim su se dijelom sklonili u sam grad Dubrovnik, a mnogi su izbjegli na sigurnija mjesta. Krajem 1991. anketiran je dio toga prognaničkog kontingenta, koji je obuhvatio 11.800 osoba. Iako istraživanje nije bilo ozbiljnije znanstveno utemeljeno, a provedeno je u izuzetno teškim okolnostima, u ovom smo članku njegove rezultate djelomično obradili i interpretirali (utvrđeni su elementarni demografski pokazatelji, profesionalna struktura prognanika, njihovo zdravstveno stanje i način kako su izbjegli). Nadaćmo se da će ono bar dijelom osvjetliti i posvjedočiti o strahotama i posljedicama rata nad stanovnicima najjužnijeg područja Hrvatske.

1. Osnovni demografski pokazatelji dubrovačke općine

Dubrovnik je najjužnija općina u Republici Hrvatskoj. Osim kopnenog dijela obuhvaća i naseljene otoke: Lopud, Koločep, Šipan i Mljet. Poseban je položaj poluotoka Pelješca koji po mnogim svojim značajkama ima osobine gotovo otočnog područja.

Godine 1991. dubrovačka općina broji 115 naselja od kojih samo jedno (izuzevši sam grad Dubrovnik), ima više od tisuću stanovnika. To govori o urbano-ruralnoj polarizaciji općine, koju potvrđuje i povijesni termin što ga žitelji ovog područja rabe za sam grad. Njega nazivaju Gradom i pišu ga s velikim početnim slovom.

Prema posljednjem popisu stanovništva (1991) općina dubrovačka brojila je 70.672 stanovnika. Od toga je u samu Gradu živjelo 49.285 žitelja, ili gotovo 70% cijele općine. Treba istaći da ovaj popis pod gradom Dubrovnikom podrazumjeva mjesne zajednice od Zatona do granice sa Cavtatom.

Stambeni fond ovog područja obuhvaćao je 27.633 stana i 22.331 domaćinstvo, a to znači da je u prosječnom domaćinstvu živjelo po 3,16 članova.

U nacionalnoj strukturi prevladava hrvatska populacija s udjelom od 82,5%. Srba ima 6,7%. Na trećem mjestu su Muslimani, kojih po općinskom udjelu ima najviše u usporedbi s ostalim općinama u Hrvatskoj.

2. Dubrovnik u domovinskom ratu

Premda su mnoge indikacije upozoravale, javnost je ipak dvojila o mogućem napadu srpskih i crnogorskih agresora na Dubrovnik. I onda kada je uslijedio, malo je tko vjerovao da će se okupator okomiti i nemilosrdno razarati uže područje grada. Prvi je napad i razaranje počelo 1. listopada 1991, da bi kulminaciju dostiglo 6. prosinca, kada je uništeno ili oštećeno više od 50% povijesnih objekata.

Mlada je hrvatska država bila svjesna delikatnosti vojne obrane ovoga područja, prvenstveno zbog dužine linije neprijateljskog okruženja uskog presjeka ratišta i odvojenosti od matice Hrvatske (neumski koridor), te je uz objektivno vojne razloge (inferiornost u tehnici i ljudstvu) izgubila kontrolu nad Konavlima, Župom i Rijekom dubrovačkom, te dijelu stonskog primorja, da bi perfidijom JNA i blagonaklonošću promatrača EZ zauzela položaje gotovo uz samu gradsku jezgru.

Ubojstva, paleži, strah od masakra i uhićenja, pokrenula je masu izbjeglica iz osvojenih perifernih dijelova općine, ali i stanovnika bližih prigradskih naselja, u zbijeg u uže gradsko područje. Istovremeno, i osjetni dio dubrovačkih građana napušta svoj grad i sklanja se u sigurnija mjesta Hrvatske, ali i izvan zemlje.

Ratna su zbivanja zatekla i stanovit broj izbjeglica pridošlih iz prije ratom zahvaćenih prostora Hrvatske (i Hercegovine), tako da se u ovom slučaju izbjeglice mogu grupirati na one iz: a) širega područja dubrovačke općine, b) iz šire gradske zone, c) ostalih dijelova Hrvatske i Hercegovine.

3. Osnovni sociodemografski pokazatelji izbjegličkog kontingenta

3.1. Način prikupljanja podataka

Općinski informativni centar Dubrovnik (DRC) u teškim uvjetima (erozija kadrova, sveopća blokada Grada, nestanak energenata, ratna stradanja itd.) uspio je u vrlo kratkom vremenu utemeljiti stručno-znanstvenu ekipu koja je na temelju konstruiranog upitnika obradila relevantne podatke za 11.800 izbjeglica. Posao je koordinirao gospodin Branko Čulo, koji je prvim humanitarnim konvojem "Libertas" stigao u ovaj grad i u nepunih 45 dana obavio snimanje koje je za svaku stručnu i političku pohvalu.

Upitnik je koncipiran u tri korpusa pitanja.

Prvi korpus evidentira sadašnji smještaj izbjeglica (naselje, MZ, hotel, ulica).

Drugi korpus nosi naslov "obitelj" i registrira porijeklo izbjegličke obitelji, broj njenih članova, mjesto i datum izгона. U ovom se kompleksu pitanja ujedno snima vrijednosno stanje napuštene imovine.

Posebno značajni dio ove grupe pitanja odnosi se na način kako su izbjeglice protjerane iz svojih domova i naselja. Ponudeni su odgovori: "istjeran", "u grupi", "napustio", "maltretiran" i "ostalo". Ovdje treba napomenuti da drugi i treći modalitet odgovora pret-

postavlja organiziraniju evakuaciju, odnosno izbjeglištva, i to prije okupacije naselja, dok ostali ponuđeni odgovori podrazumijevaju stvarnu fizičku ugroženost kao povod napuštanja doma. U daljnjem kompleksu pitanja želi se saznati da li izbjeglice žele posjetiti svoje privremeno naselje i koji su za to razlozi. Ujedno se želi saznati zna li za sudbinu svoje obitelji i imetka.

Treći kompleks pitanja odnosi se na članove obitelji. Registriraju se osnovni demografski podaci (spol, dob, bračno stanje, narodnost, zdravstveno i materijalno stanje, zanimanje i zaposlenje). Posebno pitanje odnosi se na materijalne potrebe prognanika.

3.2. Obujam izbjegličkog kontingenta

Kao što je već napomenuto, ovim je istraživanjem obuhvaćeno 11.800 prognanika. Kontingent je podijeljen na one koji su još 4. prosinca 1991. zatečeni u Dubrovniku (9.015) i na one koji su posebnim konvojima humanitarne pomoći napustili grad i ugroženo područje općine (2.785). Premda je u listopadu i prosincu bilo provedeno kvalitetno registriranje izbjegličkih tokova, opravdana je pretpostavka, a to se mogao zorno uvjeriti i autor teksta, da je znatni broj Dubrovčana napustio grad prije uspostave registarske izbjegličke službe. Tako smo iz razgovora s preostalim Dubrovčanima saznali da je sredinom prosinca unutar povijesne jezgre (zidina) obitavalo manje od stotinu stanovnika.

Početak prosinca 1991. u gradu Dubrovniku evidentirano je 3.376 izbjegličkih obitelji, što znači da je prosječna izbjeglička obitelj brojila 3,5 članova.

3.3. Izbjeglice prema mjestu porijekla

Iznenaduje da glavninu dubrovačkih izbjeglica čine stanovnici prigradskih naselja smještenih u Rijeci i Župi dubrovačkoj, dakle s onih područja koja se nalaze u radijusu od nepunih deset kilometara od najuže povijesne jezgre. Ovo ponašanje izbjeglica možemo objasniti odnosom Dubrovčana prema svome Gradu. U svijesti dubrovačkog življa Grad predstavlja izuzetno snažan simbol svjetske vrijednosti, pa je ovo stanovništvo smatralo da se srpsko-crnogorski agresor neće usuditi napasti spomenik takva sveopća značaja. Međutim u ovom ratu, kojeg napadač provodi ne samo protiv civilnog pučanstva, već mu je cilj uništiti povijesne, kulturne i civilizacijske spomenike (npr. Arboretum u Trstenu, Botanički park na Lokrumu), zapravo sve spomenike hrvatskog kulturnog identiteta. Takvo barbarstvo ruši sve, i ono se potvrdilo i 6. prosinca. Grad i njegove vrijednosti tada su nemilosrdno razarani. Kada su se na meti našli i svi hotelski objekti u gradu i široj okolici u kojima bijahu smještene izbjeglice, bilo je jasno da agresor ne preže ni pred čim - ni pred baštinom, ni pred uništenjem ljudi.

Iz Župe je izbjeglo 3.779 stanovnika, a iz Rijeke dubrovačke 3.154 stanovnika, i oni u zbroju izbjegloga dubrovačkog prigradskog stanovništva obuhvaćaju 59% registriranih izbjeglica.

Iz Čilipa je u Dubrovnik izbjeglo 66% stanovnika (534 izbjeglice), međutim, kao i za sva mjesta dubrovačkog područja govori se o registriranim izbjeglicama, a broj je izbjeglica

objektivno veći. Iz Cavtata pak izbjeglo je 292 stanovnika, a s pograničnog područja sa Crnom Gorom, iz naselja Vitaljine 82% mještana. Nešto manji udio izbjeglica registriran je iz sela Vodovoda koje je do 3. prosinca napustilo 71% mještana. Ipak, najtragičnije je bilo u naselju Osojnik, kojeg je napustilo gotovo cjelokupno stanovništvo (96%).

Analizirajući izbjegličke tokove u Dubrovniku može se zaključiti da je veći postotak iseljavanja mještana južnoga dubrovačkog primorja. Razlog je prvenstveno vojne, ali i geografske prirode. Južni dio ovog područja nalazi se kao geopolitički cilj crnogorskih marioneta i hercegovačkih četnika. Stoga je i genocid i maltretiranje hrvatskog pučanstva ovog predjela bio žešći. Osim toga povlačenje ovog stanovništva teklo je kroz Dubrovnik, dok je stanovništvo zapadnoga dubrovačkog primorja djelomice bježalo i povlačilo se prema sjevernim dijelovima Dalmacije i ostalih predjela Hrvatske.

3.4. Struktura prognanika po spolu

U strukturi izbjeglica po spolu, evidentiranih anketama DRC-a prevladava ženska populacija. Od 11.800 izbjeglica 6.040 ili 51,2% čine žene. Međutim, u došnjačkom kontingentu koji se zadržao u Dubrovniku (9.015 izbjeglica) na muško stanovništvo otpada 53,1%. Od preostalog dijela kontingenta (2.785 izbjeglica) koji je nastavio bijeg prema sigurnijim područjima žene su sačinjavale 65% populacije. Među njima bilo je najviše starica, bolesnih i trudnica.

Spolna struktura izbjegličkog kontingenta odgovara stvarnoj spolnoj strukturi istraživanog područja. Na prvi pogled iznenađuje velik udio izbjegloga muškog stanovništva. Ponašajući ponašanje agresora koji je primarno maltretirao i ubijao muško stanovništvo, normalna je pojava proporcionalno izbjeglištvo obaju spolova. Muško stanovništvo, zbog daljnjeg odlaska žena iz Dubrovnika, danas je zastupljenije među onima koji su ostali.

Koliko je ratno stanje teško, konfuzno, a za mnoge na ovom području zacijelo i neočekivano, nakon migracijske stihije (egzodus) ipak je došlo do pozitivnih pomaka u organizaciji prihvata i daljnjoj evakuaciji izbjeglica.

Muško je stanovništvo pretežno zadržano radi obrane, obnove i obavljanja neophodnih djelatnosti u gradu. Međutim, ono je još izvan redovitih radnih i obrambenih funkcija, što uza sva dosadašnja ratna stradanja predstavlja za njih novo dodatno psihičko opterećenje.

Kao i svih izbjeglica, tako je i najveći broj muškaraca izbjeglo iz bližih okupiranih područja (Rijeke i Župe dubrovačke). Smatramo da je to jedan od povoljnijih elemenata za oslobođenje i obnovu njihovih mjesta, jer bi upravo oni trebali biti jedan od ključnih nositelja tih procesa. Osim u Gradu, stanovništvo dubrovačkog područja smatra da je relativno bolje zaštićeno od ratnih stradanja na dubrovačkom otočnom području. To zaključujemo po tome što je iz četiri naseljena dubrovačka otoka izbjeglo tek sedam stanovnika. Premda neprijatelj artiljerijskim oružjem i brodovima napada i otoke (Lopud, Koločep i Šipan), otočani vjeruju da će naša vojska obraniti ove otoke i da na njih neće stupiti crnogorsko-srpska pješadija. Tako se možemo i opet uvjeriti, da unatoč tehničkih mogućnosti neprijatelja, otoci (bez obzira na svoju veličinu, pa i udaljenosti od kopna) pružaju osjećaj sigurnosti i zbjega.

3.5. Struktura izbjeglica po dobi

Prosječna dob dubrovačkih izgnanika mlađa je nego što je prosječna starost cjelokupnog stanovništva općine Dubrovnik. Životna ugroženost mlađeg stanovništva na privremeno okupiranom području potakla je intenzivnije izbjeglištvo upravo mlađih dobnih skupina. Stoga se nemilosrdnost okupatora okomila na preostalo, u pravilu starije stanovništvo. Mnogi mladi zatečeni stanovnici odvedeni su u zarobljeništvo što je bio poticaj ostalima da pobjegnu u Dubrovnik.

Izračunali smo približnu prosječnu dob izbjeglica. Ona iznosi nešto manje od 35 godina. Metodološki problem izračunavanja predstavlja neuobičajeno formiranje dobnih razreda. Razredi su nejednaki, a njihov se raspon kreće od jednogodišnjih, pa sve do dvadesetgodišnjih dobnih kohorti.

Dojenčad (do jedne godine starosti) sudjeluje sa 1,6% u ukupnoj izbjegličkoj populaciji. Predškolske djece ima 7,8%, a školske 11,8%. Za razliku od prve grupe, za koju je jednostavnije osigurati smještaj i dnevnu brigu, izbjeglištvo će se negativno odraziti na obrazovanje djece koja bi trebala pohađati nastavu. To se odnosi i na dubrovačke srednjoškolce koji sudjeluju sa 6,1% u izbjegličkom kontingentu. Iz ovih udjela slijedi da predaktivno stanovništvo čini 19,6% izbjeglica. Istovremeno, postaktivni udio izgnanika (starijih od 60 godina) sudjeluje 14% u dubrovačkom egzodusu.

Od starijeg izbjeglog stanovništva možemo izdvojiti onu najstariju dobnu skupinu: izbjeglice starije od osamdeset godina. Njih ima 340, i jedna od najstrašnijih strana ovog rata jest ta što su mnogi stari, bolesni i nemoćni bili prisiljeni napustiti svoja stara ognjišta. Smrtnost njihove dobi, a posebno situacija u kojoj se nalaze, za neke će biti kobna jer se više nikada neće vratiti u svoj zavičaj i dom. U izbjeglištvu pojačan je i njihov mortalitet, pa nastaju i novi problemi: privremena sahrana, pa druga na zavičajnim grobljima.

Radnoaktivno stanovništvo (19-60 godina) čini 66,4% sveukupnih izgnanika. Bez obzira što glavanina izgnane populacije potječe iz turističkih mjesta, oni se velikim dijelom izvan turističke sezone bave poljoprivredom ili drugim naturističkim djelatnostima, tako da su im danas imanja zapuštena, stoka uginula, kuće i gospodarske zgrade zapaljane i opljačkane. Bez obzira na trajanje rata, nepotrebno je isticati koliko će vremena proći da se gospodarski život vrati i u predratno stanje. Rijetko preostalo stanovništvo okupiranih područja nije sposobno nastaviti proizvodnju i obnovu, zbog toga što je glavnina aktivnog stanovništva u izgnanstvu, što su naselja blokirana, a stanovništvo u nemogućnosti da nabavi neophodnu građu za konzerviranje razorenih i napuštenih kuća.

Popaljane su šume, voćnjaci i vinogradi. Odlazak u polje predstavlja rizik, kako zbog djelovanja neprijatelja, tako i zbog preostalih eksplozivnih naprava.

Poznavajući broj i strukturu izbjeglog stanovništva pojedinih dubrovačkih naselja, približno možemo konstruirati i broj preostalog stanovništva. To se naročito odnosi na pojedine dobne grupe. Tako smo već napomenuli da je na privremeno okupiranom području ostao najveći broj starog stanovništva. Gotovo četvrtina izbjeglica s područja dubrovačke općine nije se zadržala u Gradu. Najviše ih je nastavilo zbjijeg prema Istri (588), Rijeci (300), Zagrebu (202), Splitu (174), Bosni i Hercegovini (161), ali i Njemačkoj (161),

Italiji, (150), Sloveniji (136), Austriji (35). Na Krku se smjestilo 78 izbjeglica, a na relativno blizoj Korčuli 51.

U ovom trenutku iznenađuje podatak da je i susjedni Cavtat, koji se nalazi pod okupacijom, također smjer izbjegličkih tokova. To možemo obrazložiti na dva načina. Prvi je da su se izbjeglice s drugih predjela dubrovačke općine pred prvim valom agresije sklonili u tada još sigurnom i neokupiranom Cavtatu, i u Cavtatu doživjeli tako i drugu okupaciju. Druga varijanta izbjeglištva moguća je iz političko-manipulativnih razloga. Naime, u Cavtatu je nekoliko kvislinga potaklo obnavljanje Dubrovačke republike izvan sklopa Hrvatske. Tom naumu priklonili su se novopridošli Dubrovčani, uglavnom nehrvatske nacionalnosti. Indikaciju o karakteru cavtatskih izbjeglica ukazuje i njihova starosna struktura, jer od 122 izbjeglica samo je 11 mlade od 18 godina.

Uspoređujući starosnu strukturu izbjeglica koji su se zadržali u Dubrovniku s izbjegličkom skupinom koja je napustila područje općine dubrovačke, očit je značajniji udio dječje i omladinske populacije u drugoj skupini, dok je veći udio postaktivne populacije koja je ostala u Dubrovniku. Dok je intenzivniji odlazak djece izvan područja sukoba odraz brige za njihove živote i zdravlje, ostanak starog stanovništva predstavlja njihovu želju da ostanu blizu svojih domova, sve ako su i porušeni a sela opljačkana. U razgovoru sa starijim izbjeglicama uvjerali smo se koliko je ovaj puk vezan za svoj zavičaj: ne žele se dalje iseljavati izvan svog podneblja, pa ni po cijenu bilo koje žrtve.

Humanitarni konvoj "Libertas" sredinom prosinca doveo je u grušku luku prvu brojniku grupu povratnika. U njoj su dominirale starije osobe. One su smatrale da će okupator, zbog njihove dobi, biti blaži pri davanju odobrenja da posjete svoj okupirani kraj. Nažalost, nekolicina se istim konvojem vratila u mjesto izbjeglištva, jer je naišla na razrušene i popaljene kuće i pusta naselja, tako da je u ovom trenutku u takvoj atmosferi i ostanak tih starih ljudi nemoguć.

3.6. Zdravstveno stanje izbjeglica

Poseban problem u zbrinjavanju izbjeglica jest skrb oko onog dijela stanovništva koji je pristigao bolestan i koji je u mjestu porijekla imao specijalnu zdravstvenu zaštitu. Osim toga, izbjeglištvo i ratne strahote potenciraju razvoj bolesti, ali i stvaraju nove, među kojima su najčešća psihijatrijska, srčana, probavna oboljenja, kao i hipertenzija i njene posljedice.

Ovo je istraživanje pokazalo da se među izbjeglicama nalazi gotovo dvije trećine ozbiljnijih bolesnika. Anketa o zdravstvenom statusu izgnanika uključila je i trudnice kojih je u cjelokupnom izgnaničkom kontingentu ipak bilo samo 0,3%.

Među bolesnicima dominiraju oni sa srčanim oboljenjima. Svaki dvadeseti izbjeglica boluje od neke ozbiljnije srčane mane, najčešće od preboljenog infarkta ili aritmije. Neopotrebnost je isticati koliko će ova ratna situacija i dalje nepovoljno utjecati na njihovo zdravstveno stanje. Slična je situacija i s bolesnicima koji boluju od šećerne bolesti. Njih je 3. prosinca 1991. registrirano 210. Kod 222 izbjeglice psihofizičko je stanje okarakterizirano kao krajnja iznemoglost. Teškoće izbjeglištva podnose i 264 invalida s tjelesnom manom. Pod "kroničnom probavnom bolesti" tvorci ankete podrazumjevali su ulcus, žučne kamenice, upalu gušterače i kroničnu upalu crijeva. Ovoj grupi bolesnika pripada 251 izbjeglica.

U višemjesečnoj opkoljenosti grada, neimaštini, prekidu dotoka energenata, pomanjkanju lijekova, glavni prehrane na konzerviranoj hrani, najteže je ugrožena ova kategorija bolesnika. Njima pridodajemo i 146 psihičkih bolesnika koji su u učestalim bombardiranjima zahtijevali posebnu skrb. Oko 2% izgnanika kronični su bubrežni bolesnici, a jedan njihov dio vezan je na dijalizu. Preostalih 900 bolesnika boluje od drugih bolesti. Među njima navodimo 56 pacijenata koji boluju od raka.

Ovaj je rat stavio izuzetne zadatke pred sve grupe medicinskih djelatnika. Opći je stav da se medicina vrlo brzo i kvalitetno organizirala kako bi što bolje ostvarila zahtjeve oji su u ovom ratnim vremenima iskrslili. U ovom su ratu posebni ciljevi razaranja bile bolnice. Tako su predstavnici svjetskih humanitarnih ustanova bili zgranuti napadom srboarmije i njenih granata na novu bolnicu u Medarevu.

Dubrovnik sa svih strana dobiva sve veću medicinsku i humanitarnu pomoć, kako bi mogao zbrinuti i sve novopridošle bolesnike i ranjenike. U tu je svrhu u gruškoj luci usidren vrhunsko opremljeni francuski brod-bolnica, a kao primjer izuzetne humanosti i solidarnosti možemo navesti američkog kirurga M. Sullivana koji se pridružio humanitarnom konvoju "Libertas", a potom se tri mjeseca stavio na raspolaganje kirurškoj ekipi dubrovačke bolnice. Ovaj čin dobiva novu dimenziju ako znamo da su neki liječnici iz ratom zahvaćenih gradova (Osijeka, Vinkovaca, Dubrovnika, Karlovca i dr.) napustili svoja radna mjesta i priključili se izbjegličkim kolonama. Međutim, i unatoč ovakvih primjera, medicinsko osoblje svih dijelova Hrvatske u ovom je ratu iskazalo izuzetnu hrabrost, požrtvovnost, organiziranost, rodoljublje i žrtvu.

3.7. Zanimanje, stručna znanja i vještine

Anketiranje o ovom pitanju nije imalo ozbiljnije stručno-metodološke pretenzije. Izbjeglice nisu anketirane načinom uobičajenim u sličnim slučajevima (opća nomenklatura: zanimanje, školska sprema, kvalifikacija i sl.), već su više-manje proizvoljno govorili o svojim zanimanjima, ali i ostalim stručnim znanjima. Anketa na primjer nije nudila odgovor "individualni poljoprivrednik" - ispitanik je vjerojatno stoga svrstan pod odgovor "ostala zanimanja", koji po strukturi sačinjava najveću grupu (2.307). Istovremeno, izgnanici su 508 slučajeva spominjali da su vozači, što je u ovoj prilici vjerojatno značilo da imaju položeni vozački ispit, a ne da su profesionalni vozači.

U sumarnom su pregledu izgnanici prezentirani prema kvalifikacijama, znanjima i vještinama, pa takav prikaz ima praktičnu svrhu za ustanovu koja koordinira djelatnostima izbjeglica. U statističkom smislu dobivamo nejasne podatke, jer se u zbirnoj koloni za jednog izbjeglicu ostvaruje više frekvencija.

Na primjer: jedan konobar (kvalifikacija) može biti i vozač osobnih kola (znanje) i znati jedan strani jezik (znanje). Bez obzira na takve propuste anketom se ipak prikupljaju grubo podaci o kvalifikacijskoj strukturi izbjeglica. Praktična znanja došljaka mogu biti od velike koristi za obranu grada, funkcioniranje pojedinih gradskih službi i obnovu. Struktura izbjegličkih zanimanja zorni je odraz strukture dubrovačke privrede. Dominiraju zanimanja s područja ugostiteljstva i turizma, pa tako među izbjeglicama zatičemo čak 386 konobara, 285 kuhara i 153 ostala turistička radnika. Pomoraca ima 178, dok među kva-

lificiranim radnicima nalazimo 313 metalske struke, 79 tekstilaca, 143 zidara, 35 tesara, 74 medicinske sestre i 34 ostalih radnika medicinske struke.

Premda već više od tri mjeseca u Dubrovniku nema struje, u gradu se nalazi 146 izbjeglica električara. Kvalificiranih radnika ostalih struka 30. studenoga 1991. bilo je 196, visokokvalificiranih 83, srednje stručne spreme 223, visoke stručne spreme 25, a ostalih radnika više stručne spreme 25. Među izbjeglicama može se pronaći i 13 liječnika, 35 profesora i 22 pravnika.

Uglavnom su svi izgnanici izvan radnih funkcija. Ukoliko u samom gradu Dubrovniku nastupe povoljnije vojne i prometne prilike većina prognanika spremna je prionuti obnovi razrušenih stambenih, hotelskih, privrednih i ostalih zgrada. Tako su se svi pozvani izgnanici odazvali privremenom saniranju šteta nastalih prilikom razaranja grada 6. prosinca. Iako će obnova Dubrovnika teći minuciozno, uz dugu i temeljitu pripremu relevantnih domaćih i svjetskih institucija, već sada treba ozbiljno razmišljati o ubrzanju obnovi nekih zgrada, prvenstveno namijenjenih stanovanju povratnika. Raznovrsna profesionalna i stručna struktura prisutnih prognanika ukazuje da ovaj proces već sada može početi, što bi zacijelo povoljno utjecalo na psihičko stanje pojedinaca i na atmosferu drugih prognanika, ali i domaćeg stanovništva.

Smatramo da su unutar izbjegličkih skupina nedovoljno iskorištene i angažirane osobe koje bi se mogle prihvatiti oko brige i obrazovanja djece, pa i one koje bi pomogle oko zbrinjavanja određenih kategorija starog stanovništva. U dubrovačkom se izbjeglištvu nalazi 10 odgojitelja, 49 nastavnika, 5 socijalnih radnika i 34 svećenika.

Neizvjesno je koliko će ovaj rat potrajati. Prva faza ratnog šoka već je pomalo ublažena. Velika izbjeglička populacija, ne samo u Dubrovniku, već diljem Hrvatske i inozemstvu, našla se u životno neočekivanoj situaciji. Nadajmo se da će se oko 700.000 stanovnika Hrvatske vratiti na svoja, nažalost uglavnom popaljena ognjišta. Započet će vrijeme obnove, ali će ostati mnoge psihičke traume. Kako te rane ublažiti treba razmišljati već sada, kada je tim izbjeglih stanovnicima najteže.

4. Razlozi izbjeglištva

Postoje dva osnovna načina kako su izbjeglice napuštali svoje domove. Prvi je nastupio kada je naselje već bilo zahvaćeno ratnim razaranja, ili je pak agresor fizički maltretirao pučanstvo koje je potom moralo pobjeći. Drugu grupu izbjeglica sačinjava ona populacija koja je pred prijetnjom rata samoinicijativno napustila svoje mjesto stanovanja, ili je pak organizirano transportirana u Dubrovnik. Prvu grupu sačinjava 38% izgnanika, a drugu 59,4%. Za preostalih 2,6% izgnanika ne postoji iskaz kako su izbjegli.

Ratnim razaranja istjerano je 36,6% izbjeglica, dok je 1,54% fizički maltretirano i pod tom prijetnjom pobjego u Dubrovnik.

Svaki je peti prognanik svoje mjesto napustio organizirano, a 41% individualno.

Primjetna je korelacija organiziranog zbijega i maltretiranja od strane okupatora, što ujedno ukazuje da je organizirani zbijeg opravdan jer je postojao nagovještaj fizičkog zlostavljanja. Uvidom u ovo stanje primjetno je da je stanovništvo najviše maltretirano u graničnim područjima sa Crnom Gorom i istočnom Hercegovinom.

5. Namjere povratka

Anketa je provedena početkom prosinca 1991, i otad pa do pisanja ovog članka prošlo je gotovo mjesec dana. Sveopća se situacija donekle promijenila. Sve su očitije povratničke struje prema razorenom Gradu, a po usmenim informacijama (gosp. B. Čulo) na prijelazu godine svakim se prispjelim trajektom vratilo oko 200 Dubrovčana, a ponešto i mještana okolnih okupiranih naselja. Kako se u Gradu nalaze primarno izbjeglice porijeklom iz dubrovačke općine, rezultate provedene ankete još možemo smatrati dovoljno aktualnim.

Na upit da li žele posjetiti kraj odakle su izbjegli, pozitivno je odgovorilo 93,8% ispitanika, a za razlog 86,8% navodi neizvjesnu sudbinu kuće; 26,4% stanje stoke, a 55,4% zanima se za imanje.

Podatak da samo 13,4% ispitanika želi posjetiti okupirano područje zbog brige za sudbinu obitelji, govori da su izbjeglice u pravilu bježale kao obiteljske zajednice, tako da je mali broj članova uže izbjegličke obitelji ostao pod okupacijom. Time su domaćinstva ostala apsolutno bez članova što je samo olakšalo nesmetanu četničku pljačku i palež.

Ovaj je članak pisan uoči 15. primirja, ali i međunarodnog priznanja neovisnosti Hrvatske. Nadajmo se da će rat uskoro završiti i da će se svaki sedmi stanovnik naše domovine vratiti u svoj dom. Dubrovačko područje ide u jedno od najugroženijih ovim ratom. Barbari su se drznuli ne samo da izvrše genocid nad miroljubivim stanovništvom i da ga masovno otjeraju s njegovih tisućljetnih ognjišta, već i da razore dio civilizacije koja im je geografski blizu, ali duhovno isuviše daleko. Hoće li i kako će im ovaj svijetu otvoreni Grad moći oprostiti?

SOCIO-DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS OF A REFUGEE CONTINGENT - WAR REFUGEE FLOWS FROM THE AREA OF DUBROVNIK

SUMMARY

This war has not by-passed Croatian areas with rich world-significant cultural values of the highest category. In the summer of 1991, the Serbian and Montenegrin aggressors attacked the area of Dubrovnik, and later in the autumn they bombed the very historic centre of the city. With the beginning of the aggression, the inhabitants of the villages in the comune of Dubrovnik mostly took refuge in the city of Dubrovnik, and many fled to safer places. At the end of 1991, a refugee contingent was surveyed, which included 11.800 persons. Although the survey was not fully based on a complete methodology, and was furthermore hindered by the difficult conditions in which it was conducted, its results are partially elaborated and interpreted in this paper. The basic demographic indices, the professional structure of the refugees, their health situation, and the way they fled are given. We hope that the paper will, at least in part, clarify and give witness to the horrors and consequences of the war for the inhabitants of the most southernly region of Croatia.